

Марија Црнић Пејовић

АРХИВСКА ГРАЂА О ЦРНОЈ ГОРИ ЗА 1936. ГОДИНУ, КОЈА СЕ ЧУВА У АРХИВИМА ЦРНЕ ГОРЕ

Како је овај научни скуп посвећен једном догађају – општинским изборима 1936. године и улози комуниста у њима, сигурна сам да су се учесници скупа нашли у незавидној ситуацији због недостатка архивске грађе. Нешто је повољније када су у питању подаци о Николи Ђурковићу, коме је посвећен један дио скупа, јер је те документације релативно доста сачувано, о чему ће нам преглед дати колегинице Весна Вичевић и Ана Лалашевић.

Примарни мотив да приступимо овом раду јесте жеља да будућим истраживачима збивања у четвртој деценији XX вијека у Црној Гори олакшамо трагање за примарним изворима који се чувају у архивима СР Црне Горе.

Као што се из наслова види, приказ архивске грађе у овом раду није посвећен само 1936. год., јер се општински избори одржани те године и бирање у неким општинама комуниста за предсједника општине или члана општинске управе не могу посматрати и изучавати одвојено од политичке, економске, културне атмосфере у којој су се они одвијали. Исто тако, резултати избора су посљедица претходних догађаја, али исто тако су имали знатног утицаја и на каснија збивања. Зато смо у овом раду дали попис свих архивских фондова из одређеног периода.

Колико год изгледало неуобичајено у оваквим радовима, мислимо да није сувише информација која слиједи, а која нам даје адресу и телефон архивских институција у Црној Гори у којима се налази грађа регистрована у овом раду.

Архивска грађа која је у овом прилогу презентирана налази се у архивима СР Црне Горе, и то: Архив СР Црне Горе, Цетиње, Новице

Церовића 1 (тел. 086-21-045); Архив (у саставу Центра за културу „Војислав Булатовић – Струњо“) Бијело Поље, Радничка б.б. (084-21-944); Историјски архив Будва, Стари град (086-41-800); Историјски архив Котор, Његошева 208 (082/25-179, 22-989); Архив Херцег-Новог, Херцег-Нови, Трг Херцега Стјепана 1 (082/44-655, 44-932); Регионални архив, Никшић, Трг Шака Петровића 1 (083/22-497); Архив за Раднички покрет СР Црне Горе при Историјском институту СР Црне Горе, Титоград, Булевар Револуције 6 (081/41-336, 44-471).

Општински архив у Титограду нема депо, те не посједује ни архивску грађу, већ његови радници врше службу заштите архивске грађе и регистратурске грађе у самим регистратурама. Музејско-документациони центар Даниловград је тек оформљен и има нешто архивске грађе од 1945. године. Општински архив у Бару, који ради у оквиру Културног центра, недавно је оформљен и тек је започео рад на сакупљању послижератне архивске грађе. Музеј и Архив Иванград – због неусловности рада, архивска грађа коју посједује је необрађена те није било могуће добити о њој ближих података.

Но, и када ови архиви буду средили и обрадили своје архивске фондове, не може се очекивати да добијемо архивску грађу за тему коју овај прилог обрађује.

У вези с темом коју овај научни скуп обрађује непосредно је коришћење и архивске грађе партијских и синдикалних организација. Већина ове архивске грађе налази се у Архиву за Раднички покрет СР Црне Горе и о томе ће говорити на скупу колега Славко Станишић.

Архивску грађу у овом раду изложићемо по областима, и то: управа и јавне службе; правосуђе, просвјетне, културне и научне установе и организације, социјалне и здравствене установе; привреда и банкарство; друштвено-политичке организације, друштва и удружења, и архивске збирке.

Архивске фондове војних јединица, установа и организација овдје нећемо излагати, јер се њихова архивска грађа налази готово сва у Архиву Војноисторијског института у Београду. Што се пак тиче архивске грађе вјерских организација, само ћемо поменути оне код којих се могу наћи подаци за попуњавање празнина усљед фрагментарно сачуване архивске грађе. Ово и стога што су вјерске организације имале знатног удјела и у времену нашег интересовања.

У овом раду нећемо дати преглед породичних и личних архивских фондова који се чувају у Архивима СР Црне Горе, јер они имају занемарљиво мало докумената везаних за четврту деценију овога вијека.¹

1 Подаци дати у овом раду темеље се на публикацији „Архивски фондови и збирне СФРЈ – СР Црна Гора“, Београд 1983, у издању Савеза Архивских радника Југославије, као и податке дате за архивску грађу, односно архивске фондове и промјене које су настале од 1978. год., односно од времена до којег су подаци у наведеној публикацији (подаци за период 1978–1986. налази се у рукопису).

Архивски фондови УПРАВНЕ И ЈАВНЕ СЛУЖБЕ који садрже архивску грађу за четврту деценију XX вијека а налазе се у:

АРХИВ СР ЦРНЕ ГОРЕ – ЦЕТИЊЕ ²

Краљевска банска управа Зетске бановине – Цетиње (1929–1941; 1931–1941: ф. 132; 13, 2).³

Среско начелство – Цетиње (1918–1941); 1919–1940: ф. 93; 9, 5.

Општина Андријевица, Бар, 1918–1941; ф. 3; 0,3.

Општина Цетиње, 1918–1941: ф. 75; 7,5.

Општина паштровска – Петровац, 1919–1941: књ. 29, ф. 44; 4,4.

Царинарница – Бар, 1918–1941: ф. 90; 10. Несређен.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ – БУДВА

Општинско управитељство – Будва (?–?); 1818–1941: 14.

Лучка испостава – Будва (?–?); 1871–1941: 0,1.

Катастар – Будва (?–?); 1883–1941: 12.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КОТОР

Среско начелство – Котор, 1919–1941: ф. 1; 0,1.

Општина – Котор, (1167–1944); 1787–1944: књ. 211, ф. 270; 56, 8.

Аналитички индекс за 65 фасцикли, и то: 1815–1874, 1913, 1927, 1936, 1940–1943. год.

Општина Доброта (1717–1944); 1814–1944: ф. 107; 13, 6. Аналитички индекс.

Општина Кртоли (не касније од 1790–1944); 1868–1941: ф. 55; 7,2.

Општина Муо (?–1944); 1809–1944: ф. 71; 8,9.

Општина Прчањ (1704–1944); 1823–1944: књ. 1. ф. 29; 3,6. Аналитички индекс за 10 фасцикли.

Општина Столив (1798–1944); 1809–1944: ф. 9; 0,9.

Општина Грбаљ – Сутвара (?–?); 1931–1941: књ. 1; 0,1, 1. – Књига записника општинског вијећа.

Општина Тиват (?–1944); 1824–1941: ф. 28; 3,7.

Архивска грађа напријед поменутих општина садржи списе општинске администрације, а у списима општине Доброта налазе се и повјерљива акта.

Лучке капетаније

Мељине – Котор (1851–1944); 1852–1944: књ. 419, ф. 374; 42, 5.

Садржи документацију из свог дјелокуруга, као, персоналне списе (1935–1941), личне податке о службеницима, повјерљиве списе (1931–1939), дјеловодне протоколе повјерљивих списа (1931, 1936),

² У даљем тексту само назив мјеста у којем се налази Архив.

³ У прегледу су дати цјелокупни подаци о једном архивском фонду који садржи и грађу за четврту деценију овога вијека да би се имао свеопшти преглед.

Иза назива архивског фонда и мјеста његовог сједишта дате су године дјеловања стваралаца архивског фонда, а затим слиједе године за које је сачувана архивска грађа. Уколико су оба податка иста, нијесу биљежени два пута.

(Скраћенице: књ. – књиге; к. – кутија; Ф – фасцикла; СИ – сумарни инвентар; АИ – аналитички инвентар).

Посљедња бројка означава количину архивске грађе изражене у метрима.

уписник укратких и искратких помораца, регистар одласка и доласка бродова, пописи посаде бродова, платни списи – листови, листе путника и посада туристичких бродова и јахти и друго.

II РЕДА – Котор (1876–1935); 1876–1936: књ. 183, ф. 73; 70. Садржи: повјерљиве списе (1929–1930), дјеловоднике (1927–1932), списе о промету путника (1927–1932, 1936), списе (1930, 1931, 1932). Ово је архивска грађа која се односи на период 1930–1940. год.

Лучна испостава – Будва (?–?); 1884–1944: ф. 51; 6. Списи за све године у распону 1930–1940, као и остале списе који су наведени код напријед поменутих лучких капетанија, само знатно мање.

Лучна испостава – Тиват (?–?); 1894–1944; ф. 36; 2,3. Садржи списе за све наведене године, затим поморско убошне закладе (1936–1941), дјеловодне протоколе (1895–1942), књиге о свјетионицима (1902–1945), Рибарски катастар (1906–1926–1944), дневник увоза и извоза стоне (1914, 1935–1937, 1941, 1943) и другу архивску грађу.

АРХИВ ХЕРЦЕГ-НОВОГ

Општине

Херцег-Нови (1816–1944) 1816–1942: књ. 182, к. 230; 33,8. Записници општинског вијећа (1865–1941), дјеловодни протоколи, списи за све године, књига о увозу трговачке робе, о потрошњи струје, воде, дневници наплаћених такси, дневници благајни, правилници и статuti друштава и удружења, градња комуналних објеката, путева, записници сеоских зборована, занатске дозволе, одбори за помоћи, болнички трошкови, акта у вези с изборима 1935–1941 (углавном садрже исправне бирачких спискова, затим бирачке спискове по мјестима за период 1927–1941) неколико података о изборима 1935, 1938. године.

Луштица–Радованићи, 1825–1944: књ. 81, к. 83; 11,1. Садржи дјеловодне протоколе за период нашег интересовања за године: 1931, 36, 38, 39, 41; гласачке спискове за 1935, 1936, мобилизационе спискове, пољопривредну статистику, обвезнице пореза, сточне пасоше и друго.

Општина Рисан (?–1944); 1812–1943: књ. 154, ф. 256; 31,8. У овом архивском фонду има из периода четврте деценије овога вијека повјерљиве дјеловодне протоколе, као и документација везана за Николу Ђурковића. Управа за катастарске и геодетске послове – Херцег-Нови (?–?); 1883–1956: ф. 121; 7.

П Р А В О С У Ђ Е

Одмах по важности иза архивске грађе институција јавне управе и служби су архивски фондови из области правосуђа.

Пажљивим прегледом ове документације може се стећи јаснији увид у вријеме које проучавамо. Овдје не мислимо на кривичне парнице политичке садржине, већ на то да се свестраном анализом долази до закључана, ко, када, зашто тражи заштиту суда или је осуђиван, из којег економског слоја су парничари и зашто су стигли пред суд. Какве су казне и какве оштрине изрицане и да ли је било разлике коме се и којем слоју грађана казна изриче, односно да ли је било разлике у висини казне за

разне слојеве друштва. Ово су само неки показатељи које може истраживачима пружити архивска грађа правосудних органа.

ЦЕТИЊЕ

Окружни суд – Бар (1879–1941); 1882–1941: ф. 3; 0,3.

Окружни суд – Цетиње (1899–1945); 1900–1945: књ. 118, ф. 485; 4,9.

Суд општина околина Цетиње (?–?); 1925–1933: ф. 2; 0,2.

С обзиром на околност да су поједини адвокати бранили оптужене комунисте или активне чланове синдиката, или уопште људе који су се супротстављали, односно да се нијесу мирили са неправдом, потребно је навести и архивске фондове који су припадали адвокатима а налазе се сачувани у архивима.

Овдје треба посебно издвојити архивски фонд адвоката Божидара Радановића, који је један од најстаријих комуниста, учесник многих акција које је водила КПЈ у Црној Гори.

Радановић Бошко – Цетиње 1920–1941: ф. 52; 5.

Није на одмет завирити и у документацију адвоката:

Буј Милан, 1923–1940: ф. 10. 1. Несређен.

Јегоровић Нико, 1920–1941; ф. 14; 1,4. Несређен. Као и у архивски фонд:

Одбора за потпоре при Среском суду – Цетиње (?–?); 1939–1941: ф. 9.1.

БУДВА

Срески суд – Будва, 1805–1945, 0.1.

КОТОР

Судско нотарски списи од XIV вијека до 1944. г. Међутим, нас у овом случају интересује документација јавних биљезника која чини саставни дио овог фонда, а то се налази под инвентарским бројевима од CCLXXVIII до CCXC овога архивског фонда.

Окружни суд – Котор, 1797–1944: књ. 114, ф. 1317; 169,3. За нас су посебно интересантни инвентарски бројеви овог фонда MCCLXXXII–MCCLXXXIII, односно кривични списи који садрже 775 фасцикала, и то за период 1810–1944. год – природно онај дио који се односи на период 1930–1940. год.

Срески судови

Котор (1804–1944); 1805–1942: ф. 854; 99,8. Кривични предмети (ф. 396) за период 1852–1942. год. носе инвентарску ознаку DCCCXXVII–DCCCXXVIII. Будва (1805–1943); 1814–1943: ф. 154; 18. Кривични списи за период 1820–1943. год. носе инвентарски бр. CIII–CЛIII.

Пераст 1903–1944: ф. 111; 13,2. Кривични списи 1903–1944. (ф. 101) инв. бр. I–CI.

Списи адвокатске канцеларије др Божидара и др Милана Вукотића (1921–1941) поред осталог у св. II од бр. 26–50 садрже податке о процесу Адолфу Муку.

ХЕРЦЕГ-НОВИ

Општински суд – Херцег-Нови (?–); 1819–1928: књ. 138 ф. 356 и за период 1928–1960; 79,8. У тону је архивско сређивање ове документације.

НИКШИЋ

Окружно јавно тужилаштво – Никшић 1919–1941: књ. 1, кло. 2. СИ.

Окружни суд – Никшић, 1919–1941: књ. 1. к. 319; 62. СИ.

Срески судови

Горанско (1919–1941); 1926–1941: 1; 0.1. СИ.

Шавник (1919–1941); 1927–1941: књ. 1, к. 2; 0,3. СИ.

ПРОСВЈЕТНЕ, КУЛТУРНЕ И НАУЧНЕ УСТАНОВЕ И ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Сигурно је да је просвјетно-културни и научни ниво једнога друштва један од битних чинилаца за развој свијести, схватања, прихватања прогресивних идеја, а самим тим и одредница која битно утиче на спровођење у дјело одређених замисли, тежњи, остваривања подузетих акција. Зато овдје наводимо сачувану архивску грађу оних просвјетних институција, као и културних које су у времену о коме је овдје ријеч дјеловале на територији данашње СР Црне Горе.

ЦЕТИЊЕ

Женска занатска школа – Цетиње (1919–1948); 1921–1934: књ. 3, ф. 2;

0.2. Учитељска школа – Цетиње (1922–1942); 1924–1942: књ. 80, ф. 44;

4. Несређен.

Надати се да ће овај фонд ускоро бити сређен, јер је ова школа, као и многе друге, била расадник напредних младих људи, бројних чланова СКОЈ-а, а касније бораца партизанских јединица заједно са многобројним својим друговима.

Од културних институција поменимо:

Народно позориште – Цетиње (1910–1955); 1931–1952; књ. 48, ф. 36;

3,6. Несређен.

БУДВА

Државна грађанска школа (?–?); 1938–1941: 0,8. СИ.

Основна школа – Будва (?–?); 1879–1967: 2,7. СИ.

Основна школа – Петровац (?–?); 1917–1970: 2,5. СИ.

КОТОР

Гимназија – Котор (1865–1944); 1875–1944: књ. 80, ф. 32; 4 (садржи свједочанства за поједине разреде или испите зрелости, затим писмене задаће многих револуционара, па и Николе Ђурковића, поред остале документације).

Поморска школа – Котор (1849–1944); 1872–1944: књ. 151, ф. 106; 5.7.

Поред списка, прозивника, писмених радова са завршних испита, програма рада, има податана и о раду разних бачких удружења, као на примјер Правилник Друштва за потпомагање сиромашних ученика.

Школа ученика у занатству, продужна – Котор (?–1944); 1910–1944: књ.

10, ф. 10; 0,8. Поред осталог, сачуван је повјерљиви протокол

(1930–1940), књига евиденције занатских и трговачких радњи

(1932–1946), записници са завршних испита (1933–1940) и друго.

Основне школе Котора и Доброте могу нам употпунити општу слику о просвјетним приликама датог времена.

ХЕРЦЕГ-НОВИ

Нижа реална гимназија – Херцег-Нови, 1919–1950: књ. 32, ф. 26; 2,6 СИ. Садржи архивску грађу као и архивски фондови школа који се чувају у Историјском архиву Котор.

Женска занатска школа – Херцег-Нови, 1937–1948: књ. 20; 0,2. СИ.

Приватна женска грађанска школа – Херцег-Нови, 1921–1941: књ. 84; 0,3. СИ.

Школа ученика у привреди – Херцег-Нови, 1928–1972: ф. 13; 0,9. СИ. Основне школе које су дјеловале у то вријеме а за које је сачувана архивска грађа су Основна школа и Приватна основна школа обје у Херцег-Новом, а затим у Бијелој, Баошићима, Ђеновићима, Каменом, Подима, Пријевору, Суторини и Топлој.

СОЦИЈАЛНЕ И ЗДРАВСТВЕНЕ УСТАНОВЕ

Број и разноврсност, као и ниво здравствених и социјалних институција једног друштва значајан је показатељ о степену његовог развоја.

ЦЕТИЊЕ

Од здравствених институција, поред болнице „Данило I“ за коју није сачувана архивска грађа за овај период, поменимо и Хигијенски завод – Цетиње (1922–1955); 1922–1950: ф. 160; 16. Несрећен. То су једине двије институције за које је фрагментарно сачувана документација, а значајно би било проучити број обољелих од туберкулозе која је харала у периоду нашег интересовања, нарочито међу омладином, а посебно међу сиромашнијом.

КОТОР

Јавна добротворност – Котор (?–?); 1807–1943: ф. 11; 1,2. Помоћ која је пружана сиромашним породицама исплаћивана је мјесечно или приликом неких свечаности. Ова институција је радила на основу прилога које су давали поједине породице, појединци или Општина.

Интернат Државне поморско-трговачке академије – Котор на Прчању (?–?); 1930–1939: књ. 22, ф. 5; 0,5.

ПРИВРЕДА И БАНКАРСТВО

Рад привредних и банкарских организација значајан је чинилац за сагледавање економске моћи једнога друштва. На жалост, од ионако прилично малобројних организација овог сегмента друштва сачувано је веома мало архивске грађе.

ЦЕТИЊЕ

Црногорска банка – Цетиње, 1906–1947: књ. 41, ф. 160; 18.

Државна хипотекарна банка – филијала – Цетиње (1912–?);

1912–1935: књ. 17, ф. 50; 5,9. Несрећен.

Подгоричка банка – Титоград (1904–1949); 1921–1949: ф. 11; 1. Несрећен.

Чиновничка штедионица – Цетиње (1924–1948: књ. 135, ф. 141; 14. Несрећен.

Трговинска радња браће Ненезић – Титоград (1910–1944); 1920–1942: ф. 2; 0,2. Несрећен.

Трговинска радња браће Јахића – Цетиње (1920–?); 1920–1936: књ. 12, ф. 1; 0,1. Несрећен.

Акционо друштво „Гранд хотел“ – Цетиње (?–?); 1931–1944; књ. 1. ф. 2; 0,2. Несређен.

Дирекција пошта и телеграфа – Цетиње (1934–1956); 1934–1948: ф. 548; 54. Несређен.

Диквидиране банке, 1921–1945: ф. 159; 15. Несређен.

БУДВА

Туристичко друштво „Могрен“ – Будва (1923–?); 1922/23, 1932, 1940, 1964–1974; 2.

Српска кредитна задруга – Будва (?–?); 1911–1935: 0,4.

Хотел „Авала“ – Будва (1936–?); 1936: док. 2.

КОТОР

„Ривијера“, фабрика сапуна, свијећа, соде и рафинерија уља, браћа Милутин и Александар Вучковић – Котор (1926–1945); 1935–1940: ф. 5; 0,1. СИ.

Срески путни одбор – Котор (?–?); 1931–1939: ф. 7; 0,1. СИ.

Задруга државних службеника за набавку државних кредита у Котору – Котор (?–?); 1936–1938: ф. 2; 0,1. СИ.

ХЕРЦЕГ-НОВИ

Херцегновска банка – Херцег-Нови, 1920–1947: 13. СИ.

У овом архивском фонду, поред осталог, постоји књига мјеничних суперагенција (1927–1936), књига текућих рачуна (1929–1934), књига улога на штедњу (1930–1935), књига мјеница (1935–1937), књига чекова (1936–1941) и друго.

Српска кредитна задруга – Херцег-Нови (1904–?); 1904–1944: књ. 75, к. 4; 1,8. СИ.

НИКШИЋ

Предузеће за изградњу пруге Билећа–Никшић (?–?); 1935–1948: књ. 1, к. 6; 0,6. СИ.

Техничка секција – Никшић (?–?); 1931–1948: књ. 1, к. 17; 2,3. СИ.

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, ДРУШТВА И УДРУЖЕЊА⁴

Сигурно је да нам архивска грађа ових организација, друштава и удружења посебно када се ради о политичким организацијама, али и сталешким удружењима, може пружити драгоцене податке о борби за већу слободу, боље услове рада, осмочасовни радни дан, висину наднице и другим правима за која се и по цијену живота борило.

ЦЕТИЊЕ

Барско друштво – Бар (1906–1940); 196–1915, 1921, 1939; књ. 11, ф. 3; 0,3.

Удружење трговаца среза цетињског – Цетиње (?–?); 1922–1947: књ. 37, ф. 18; 1,8. Несређен.

Удружење занатлија среза цетињског – Цетиње (?–?) 1929–1941: књ. 4, ф. 21; 2. Несређен.

⁴ Нијесмо одвајали политичке организације од хуманитарних, спортских и других, јер их је мали број у поједином архиву.

Обласни и бановински Црвени крст – Цетиње (1918–1941); 1919–1941; ф. 6; 0,6. Несређен.

Професорско друштво Београд – подбор Цетиње – Цетиње (?–?); 1921–1935: ф. 1; 0,1. Несређен.

БИЈЕЛО ПОЉЕ

Културно-умјетничко друштво „Слога“ – Бијело Поље, 1922–1940: књ. 2, ф. 3; 0,5.

БУДВА

Друштво пријатеља Будве и околине – Будва (1937–1941); 1936–1941: ф. 1.; 0,1. СИ.

Српски Соко – Будва (1912–?); 1912–1916, 1927, 1930, 1932–1933, 1936: 0,1. СИ.

Спортски клуб „Могрен“ – Будва (1930–?); 1933: док. 1.

КОТОР

Добровољно ватрогасно друштво – Котор (?–1944); 1897–1944: ф. 11; 0,4.

Коло српских сестара – Котор (?–?); 1933–1939: ф. 10; 0,4.

Хрватско пјевачко друштво „Звонимир“ – Муо (?–?); 1899–1941: ф. 1; 0,1 (има податана о сарадњи са православним пјевачким друштвом у Котору и другим мјестима).

Славјанска читаоница – Доброта, 1862–1947: ф. 11; 0,2. СИ.

ХЕРЦЕГ-НОВИ

Југословенски дом – Херцег-Нови (1902–1941); 1902–1914, 1918–1935, 1937–1940: књ. 15, к. 3; 0,3. СИ. Политичке прилике у граду могу се сагледати кроз рад овога друштва, посебно у вријеме његовог затварања.

Ловачко друштво „Орјен“ – Херцег-Нови (1933–?); 1936–1941: књ. 2. к. 1; 0,1. СИ.

Црквена општина – Топла (?–?); 1761–1934: књ. 21, к. 17; 2. СИ.

Црквена општина – Херцег-Нови (?–?); 1933–1942: књ. 11, к. 4; 0,8. СИ.

НИКШИЋ

Пјевачко друштво „Захумље“ – Никшић (1898–?); 1925–1954: књ. 1, ф. 2; 0,5. Несређен.

ЗБИРКЕ

Архивске збирке су састављене из докумената који се односе на једну тему а разне су провенијенције, или су документи везани за одређено вријеме или документи исте вриједности односно врсте (нпр. повеље) зависно како је, посебно у прошлости, вршена класификација, односно сређивање архивске грађе, у појединим архивима. Од архивских збирки које посједују архиви у СР Црној Гори за нас су од интереса збирке докумената о радничком покрету. То су прије свега збирке у Архиву за раднички покрет СР ЦГ, о чијој нам је архивској грађи за 1936. год. саопштење на овом скупу пружио Славко Станишић. Архивску збирку о радничком покрету посједује и Архив Херцег-Новог, у којој има већи број докумената везаних за Николу Ђурковића, затим оригинали и фотокопије

докумената из других архива Југославије. Та документација се налази у фасцилама 2, 3, 5 и 36 ове збирке.

У недостатку архивске грађе, мемоарска грађа је незамјенљив извор података којој треба прићи са много више критичности. Ови извори података налазе се у Архиву за раднички покрет СР ЦГ, једно сјећање у Историјском архиву Котор, као и већи број сјећања у Архиву Никшића и Архиву Херцег-Новог.

Прегледом архивских фондова који се чувају у архивима СР Црне Горе долазимо до сазнања да је врло мало сачуване архивске грађе за четврту деценију двадесетог вијека. Посебно је тешко прихватити чињеницу да је документација која је преживјела ратна пустошења нашом небригом, а првенствено нашим некултурним понашањем послје ослобођења, знатно уништена. Зато, када се жели обрађивати тему којој је овај скуп посвећен, примарне изворе морамо тражити првенствено у Архиву Војноисторијског института, Архиву Југославије, као Архиву Института за раднички покрет Југославије. Извјештаји полицијских и жандармеријских органа, затим војних команди и других о дјеловању комуниста, затим документација о раду и циљевима опозиционих странака посебно приликом избора, као и рад, циљеви и организација странака на власти у посљедњој деценији пред други свјетски рат – примарни су извори, који се чувају претежно у напријед поменутих архивима ван Црне Горе. Они расвјетљавају прије свега општу политичку ситуацију у Југославији, дајући, природно, слику политичког стања и у Црној Гори. Но, о специфичности политичких гибања 1936. год., односно 1930–1940 година, у појединим крајевима данашње територије СР Црне Горе, који су се рефлектовали и на збивања током четворогодишње народноослободилачке борбе, па и касније, примарних извора је веома мало. Архивски фондови општина које су дјеловале у периоду 1930–1940. год. чувају извјестан број докумената и о изборима обављеним у том периоду. Тако се и за изборе 1936. г. у Историјском архиву Котора чува извјестан број кандидатских листа. Но, велики дио општинских архива је спаљен још у априлу 1941. године, а многи архивски фондови општина који су напријед набројани не могу се користити за овај скуп, јер је грађа или несређена или недоступна, услјед адаптације зграда као на Цетињу и у Будви. Извјештаја и друге документације, посебно нижих партијских органа, о политичкој ситуацији на терену, посебно о изборима 1936. год., мали је број, јер је то вријеме када још није дошло до масовнијег организовања партијских ћелија и њихове чвршће повезаности са вишим партијским органима, у већини крајева.

Зато се истраживачи и обрађивачи овог периода, односно општинских избора 1936. год., морају знатно ослањати на податке у дневној и периодичној штампи тога времена. Ослањање на штампу и доношење закључака на основу ових извора подлеже, природно, много већој критичности него кад су у питању примарни извори, јер треба узети у обзир да су јавна гласила била цензурисана, затим треба имати у виду чији је

орган био поједино гласило, односно чије је било средство пропаганде, као и друге чиниоце.

Бројне публикације објављене до сада од стране историчара, политичара, учесника збивања, односно креатора политике одређеног периода, посебно када је ријеч о дјеловању КПЈ, омладине, Народног фронта, власти – извори су који су за овај скуп били веома драгоцени.

Из свега изложеног да се извести закључан да је овај научни скуп био сврсисходан и неопходан, посебно зато што се из бројних тема које су ту обрађене да закључити да су у посљедњем моменту стручно сакупљени подаци о значајном збивању из предратног рада комуниста, односно њиховој улози у изборима 1936. године. Сакупљени подаци са читаве територије СР Црне Горе, од учесника тих дана, без обзира на протекло вријеме у односу на људску меморију, даће значајан допринос и биће путоказ будућим истраживачима и обрађивачима датог догађаја и допуна недостајућим примарним изворима.